

71 Kabouters in de gemeenteraad

Politieke veranderingen rond 1970

Alexander van Kessel

ARNHEM 1970. “Van al die puntmutsen krijg ik een punthoofd”, aldus H.J.J. Bisterbosch, lijsttrekker van de gecombineerde christen-democratische partijen in Arnhem na de gemeenteraadsverkiezingen van 3 juni.[1] De entree in de gemeenteraad van ‘kabouter’ Wim van Haeren valt op. Zijn ‘Witte Lijst’ behaalt 2,6 procent van de stemmen van de Arnhemse burgers, goed voor één raadszetel. De kabouters worden door menigeen vooral gezien als de ludieke en anarchistische opvolgers van de boerenpartijen, die bij de verkiezingen zonder zetelbeloning blijven. De Boerenpartij verliest alle in 1966 nog behaalde zetels, terwijl de afscheiding Binding Rechts ook geen aanspraak kan maken op een mandaat. Het electorale draagvlak van zowel de boerenpartijen als de kabouterbeweging bestaat vooral uit de onvrede met de traditionele politieke partijen. De enigszins schertsend bedoelde opmerking van Bisterbosch geeft tegelijk ook het relatieve gewicht aan van de kabouterbeweging: een curiosum, maar politiek niet doorslaggevend. Vier jaar later, bij de volgende verkiezingen, verdwijnt de Witte Lijst geruisloos uit de gemeenteraad.

De komst van kabouters

De kabouterbeweging was het geesteskind van de Amsterdamse ex-provo Roel van Duijn. De beweging vormde min of meer de opvolger van Provo, dat van 1965 tot 1967 het openbare leven in de hoofdstad had verlevendigd. De Provojongeren provoceeden met hun acties de gevestigde orde, maar dachten tegelijk na over een andere, minder materialistische samenleving. Waren de inspiratiebronnen van Provo universeel, de beweging zelf bleef echter een typisch Amsterdams verschijnsel. Tevergeefs zal dan ook worden gezocht naar concreet aanwijsbare politieke invloed van Provo in Gelderland.

De kabouterbeweging kende een grotere verspreiding over Nederland dan Provo. Het jongerenblad *Aloha* ging fungeren als orgaan van de ludieke protestbeweging. In de eerste helft van 1970 werden wel zestig ‘kaboutersteden’ geteld, volstrekt autonoom – conform de uitgangspunten van de beweging. In Amsterdam was op 5 februari 1970 de Oranje Vrijstaat uitgeroepen. In Gelderland waren in Arnhem, Nijmegen, Berg en Dal, Dieren, Lichtenvoorde, Wageningen en Winterswijk groepen actief. Aan de gemeenteraadsverkiezingen van juni 1970 deden de kabouters in vijftien plaatsen mee met een eigen lijst, in Gelderland behalve in Arnhem ook in Lichtenvoorde. Bij die verkiezingen werden in zeven plaatsen in totaal twaalf kabouters in de gemeenteraden gekozen: in Amsterdam – waar elf procent van de stemgerechtigden kabouter stemde – maar liefst vijf, in Den Haag en Leeuwarden twee en in Arnhem, Leiden en Alkmaar elk één. In de studentenstad Nijmegen kwamen de proteststemmen terecht bij de progressieve partijen D’66, PPR en PSP. In de andere Gelderse universiteitsstad, Wageningen, profiteerde vooral D’66. In Apeldoorn werd Binding Rechts het toevluchtsoord van de malcontenten: 14,5 procent van de stemmen werd uitgebracht op deze afsplitsing van de Boerenpartij.

De gedachte achter de kabouterbeweging was dat de mens de natuur niet diende te beheersen, maar met haar in harmonie moest leven. Veel groen, veel lief en veel gratis: dat waren kernpunten uit het kabouterprogramma. Onderlinge verdeeldheid en het feit dat de gevestigde partijen meer aandacht kregen voor de door de kabouters op de agenda gezette milieuproblematiek deden de invloed van de kabouterbeweging al in de loop van 1971 afnemen.

De Arnhemse kabouterbeweging ging op 26 februari 1970 van start in een leegstaand gebouw aan de Oeverstraat. Toen de vredelievende kaboutergemeenschap hier regelmatig werd bedreigd door een groep jonge agressievelingen, nam zij de wijk naar een eigen clubhuis. Via een eigen periodiek, de *Oranje Vrij Koerant*, werd de achterban op de hoogte gehouden. In Arnhem stredden de kabouters vooral voor een beter leefbare stad. Verfraaiing van vervallen wijken en bestrijding van de woningnood waren prominente agendapunten. Ten aanzien van dat laatste achtten zij kraken van lege panden gerechtvaardigd. Het stadsbestuur was minder ingenomen met deze oplossing, maar zegde vlak voor de verkiezingen toe een door de kabouters opgestelde lijst met leegstaande panden te bestuderen. Het bleek een verkiezingsstunt: de belofte werd niet nagekomen en eind juni ontruimde de politie een van de gekraakte panden.

De 32-jarige lijsttrekker Van Haeren, woonachtig in een commune aan de Spijkerlaan en in Arnhem befaamd als bebopjazz-zanger, voelde zich na zijn beëdiging als gemeenteraadslid niet meteen op zijn gemak in de raadszaal. Hij had nooit eerder een raadsvergadering bijgewoond. Bijna dertig jaar later zou hij over zijn gebrek aan politieke ervaring opmerken: "Ik deed het bijna in mijn broek van angst voor al die autoriteiten. Gelukkig zaten er toen nog veel kabouters op de publieke tribune en die wierpen dan briefjes naar me toe waarop stond wat ik moest zeggen, en hoe ik moest stemmen." [2] Van Haeren wist zich uiteindelijk vier jaar te handhaven in het gemeentehuis – door de kabouters al eerder omgedoopt tot het "marmere kitsch-paleis van de gevestigde orde". [3] Aanvankelijk was het de bedoeling dat de kabouteraadzetel iedere vier maanden door een andere 'partijgenoot' werd bezet, maar omdat de beweging ook in Arnhem al snel verliep en er zodoende nauwelijks andere kandidaten meer beschikbaar waren, bleef 'Dikke Willem' (Van Haeren bracht 107 kilo kabouter in de gemeenteraad) de volle termijn van vier jaar aan.

Provo en de kabouterbeweging waren slechts twee symptomen van een meeromvattende verandering van de Nederlandse samenleving. Rond 1960 was de wederopbouw van het land voltooid. De bijbehorende zelfopgelegde soberheid kon worden afgelegd. De toenemende welvaart en materiële mogelijkheden zetten traditionele vanzelfsprekendheden onder druk. Ontkerkelijking en ontzuiling, een sterkere nadruk op individuele vrijheid en een groeiend verlangen van de mondiger wordende burgers om de eigen maatschappij richting te geven door middel van democratisering hadden een grote impact op het Nederland van de jaren zestig en zeventig. Deze processen brachten in ieder geval de sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog stabiele politieke krachtsverhoudingen in beweging, zowel op nationaal als op provinciaal en gemeentelijk niveau.

Ook in de Arnhemse gemeenteraad waren de gevolgen merkbaar. Vormde die in het begin van de jaren zestig – mede omdat de communisten in 1958 uit de raad waren verdwenen – nog een harmonisch vergaderend gezelschap, na 1965 verscherpten de tegenstellingen zich. Volgzaamheid maakte plaats voor een meer kritische bejegening van het stadsbestuur. Nieuwe partijen als de PSP

(1962), de Boerenpartij (1966) en D'66 (1970) deden hun intrede. De kort tevoren aangetreden burgemeester J.A.F. Roelen repte in augustus 1970 van "grote verschillen van inzicht en schermutselingen" in de Arnhemse raadszaal.[4]

Winst voor de VVD

Niet de kabouters maar de liberalen waren in Arnhem de eigenlijke overwinnaars geworden van de gemeenteraadsverkiezingen van 1970. De VVD won twee zetels en kwam met zes afgevaardigden in de raad. Het Progressief Akkoord (PAK), het samenwerkingsverband van PvdA, PSP en PPR, bleef steken op 31 procent van de stemmen, hetgeen 3 procent minder was dan de afzonderlijke partijen in 1966 hadden behaald. Het waren echter vooral de christen-democratische partijen, voor het eerst verenigd op een gezamenlijke lijst, die verlies leden. Meer dan 5 procent ging de KVP/ARP/CHU-combinatie erop achteruit; de drie hielden 37.4 procent over van de 42.8 van vier jaar eerder.

De VVD wenste haar progressie beloofd te zien met een wethouderszetel. Direct werd dan ook aangestuurd op een college bestaande uit christen-democraten (2), progressieven (2) en liberalen (1). Het was voor het eerst dat de VVD in het Arnhemse college kwam. Daarvóór had het gemeentebestuur steeds bestaan uit PvdA, KVP en CHU, vanaf 1958 gezamenlijk optredend met de antirevolutionairen in de Protestants-Christelijke Groep. De gestage groei van de VVD in Arnhem was in 1969 al gehonoreerd met de benoeming van Roelen tot burgemeester. De liberaal volgde toen Chris Matser op, de KVP'er die het Arnhemse stadsbestuur sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog had aangevoerd. Roelen zou tot 1980 op het stadhuis blijven zetelen. Ook nadien zou het burgemeestersambt in Arnhem door een lid van de VVD worden bekleed.

De VVD boekte overigens niet alleen in de Gelderse provinciehoofdstad terreinwinst. Hetzelfde gebeurde in Nijmegen, waar na decennialang exclusief rooms-rood stadsbestuur de VVD voor het eerst mocht aanschuiven, en Apeldoorn, waar het 'oude' college van christen-democraten, sociaal-democraten en boeren werd aangevuld met een liberaal.

Het jaar 1970 betekende niet alleen een omslag in de Arnhemse, Nijmeegse en Apeldoornse gemeentepolitiek, ook in het provinciehuis werd het tableau behoorlijk gewijzigd. En ook hier was de VVD de grote winnaar. Gelderland liep hiermee enigszins vooruit op de nationale trend. De liberalen werden landelijk pas een heuse 'volkspartij' na de Tweede-Kamerverkiezingen van 1971, toen politiek leider Hans Wiegel met zijn populariserende optreden de VVD voor brede lagen van de bevolking interessant maakte.

De machtsverhoudingen in het provinciebestuur waren sinds 1945 zo goed als onveranderd geweest. De KVP was steeds de grootste partij, op enige afstand gevolgd door de PvdA. Van de protestants-christelijke partijen kwam de CHU bij de verkiezingen doorgaans groter uit de bus dan de ARP. Deze vier partijen maakten tot dan steeds het College van Gedeputeerde Staten uit; KVP en PvdA hadden daarin twee zetels, de protestantse partijen ieder één. Aanvankelijk hadden de vier besturende partijen moeite de zich wijzigende electorale verhoudingen te erkennen. In 1962 kwam de VVD, tot dan de vijfde partij in de provincie, voor het eerst met meer zetels uit de stembus dan de antirevolutionairen. Dat vertaalde zich niet in de samenstelling van Gedeputeerde Staten. Zelfs na de Provinciale-Statenvierkiezingen van 1966, waarbij niet alleen de VVD maar ook de Boerenpartij de

ARP voorbijstreefde in zetelgrootte, hielden KVP, PvdA, CHU en ARP bij de verkiezing van het College van Gedeputeerde Staten de gelederen gesloten. Hierdoor werd de vierde gedeputeerde geen VVD'er of BP'er, maar toch een antirevolutionair, hetgeen tot grote onvrede leidde bij de zich benadeeld voelende partijen.

Pas na de volgende Statenverkiezingen, op 18 maart 1970, nam de VVD dan toch de plaats in van de ARP. De liberalen waren van zes naar acht zetels gesprongen. Hoewel *De Gelderlander* vaststelde dat de eerste verkiezingen sinds de afschaffing van de opkomstplicht eerder dat jaar weliswaar een veel lagere opkomst – bijna eenderde van de kiezers bleef thuis – maar niet de verwachte politieke aardverschuiving opleverden, waren er toch markante wijzigingen waarneembaar. Zo steeg het aantal partijen in de provinciale vergaderzaal van acht naar elf en debuteerden D'66, PPR en DS'70. Verder bezetten de christen-democraten voor het eerst minder dan de helft van de zetels.

De gedeputeerdenzetel betekende een zekere genoegdoening voor de VVD. Daarbij bleef het niet. De VVD won verder terrein in Gelderland door de benoeming van W.J. (Molly) Geertsema tot commissaris van de koningin. Deze voormalige minister van Binnenlandse Zaken, in Den Haag in populariteit voorbijgestreefd door de fractievoorzitter in de Tweede Kamer Wiegel, zou zijn Gelderse taak tien jaar vervullen. In 1983 werd de patricische Geertsema opgevolgd door zijn partijgenoot Matty de Bruijne.

Verlies voor de christen-democraten

Ondanks deze bestuurlijke liberale progressie bleven de christen-democraten ook na 1970 de grootste politieke factor in Gelderland – zij het met een kleinere omvang dan daarvoor. De toonaangevende positie van de KVP werd na het electorale samengaan met ARP en CHU in 1973 gecontinueerd door het CDA. Slechts bij de Statenverkiezingen van 1995 werd de VVD de grootste. Vier jaar later was de christen-democratische koppositie alweer hersteld. Dat neemt niet weg dat processen als ontzuiling en deconfessionalisering de positie van de christen-democraten hebben aangetast. Dit wordt verduidelijkt door de tabel op bladzijde [72.1], waar de resultaten van de christen-democratische partijen bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1963, 1971 en 1998 vergeleken worden voor het landelijk niveau, Gelderland en de drie grootste Gelderse steden. Met name de teloorgang van de katholieke machtspositie in Nijmegen is tekenend. De stad werd tot 1970 gezien als het 'Rome aan de Waal', maar daarna nam de dominante positie van de katholieken sterk af. De KVP verloor haar absolute meerderheid in de gemeenteraad en in 1987 kreeg Nijmegen met de PvdA-politica Ien Dales voor het eerst sinds negentig jaar weer een niet-katholieke burgemeester. In 2002 kwamen de christen-democraten voor het eerst in de oppositie, toen een volledig 'progressief' college geformeerd werd met wethouders van GroenLinks, de PvdA en de Socialistische Partij.

In Apeldoorn, waar van oudsher de CHU de grootste christen-democratische partij was, had de samenwerking binnen het CDA tot gevolg dat de PvdA, tot dan steeds de grootste partij, haar leidende positie verloor. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van mei 1974 behaalde het CDA dertien zetels, terwijl de sociaal-democraten bleven steken op twaalf. Met uitzondering van de gemeenteraadsverkiezingen van 1986 en 1998 wisten de christen-democraten zich in Apeldoorn als grootste partij te handhaven.

Afspiegelings- of programcolleges

Rond 1970 kwam ook het functioneren van de gemeentelijke democratie ter discussie te staan. Dat gold onder meer voor de totstandkoming en het karakter van de colleges van B en W. De gewoonte om na de gemeenteraadsverkiezingen te komen tot zogenaamde 'afspiegelingscolleges', waarbij de grote partijen in de gemeenteraad naar verhouding werden beloond met wethouderschappen, werd niet meer door iedereen als vanzelfsprekend gezien. De roep om duidelijkheid in de politiek had eind jaren zestig geleid tot polarisatie tussen links en rechts. Het moest volgens sommige sociaal-democraten ook tot politisering van de gemeentepolitiek komen. Ter linkerzijde was er dan ook een sterke drang tot 'progressieve concentratie': de linkse partijen moesten al vóór de verkiezingen gemene zaak maken en ook na de verkiezingen, bij de collegevorming, gezamenlijk optrekken. De steeds meer gezamenlijk optredende christen-democratische partijen KVP, ARP en CHU alsook de VVD wezen de progressieve plannen voor dergelijke program- of meerderheidscolleges echter af en wensten vast te houden aan breed samengestelde colleges.

Het zou na de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 uitsluitend tot afspiegelingscolleges komen. Lang niet overal kwam de 'progressieve concentratie' van de grond en vaak bleven PvdA, PSP, PPR en D'66 gescheiden opereren. Van de drie grote steden in Gelderland kwam het in Arnhem en Apeldoorn wel al vóór de verkiezingsdatum tot een akkoord tussen de linkse partijen, die zich inschreven onder de naam Progressief Akkoord. In Arnhem bleef de progressieve concentratie na de collegevorming in stand, maar moest links de bestuursmacht delen met christen-democraten en liberalen. In Nijmegen leidde frustratie bij de progressieve partijen over de decennialange dominantie van de katholieken weliswaar tot een gezamenlijk programma van PvdA, PPR en D'66, maar de kieslijsten bleven gescheiden. Nergens werden na de verkiezingen progressieve colleges gevormd. Dat gebeurde pas voor het eerst in 1972, toen in Groningen na een bestuurscrisis een links programcollege geformeerd werd. De verwachting dat hiervan een precedentwerking zou uitgaan voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1974 kwam slechts zeer ten dele uit. Landelijk werden in slechts negen van de negentig grootste gemeenten progressieve meerderheidscolleges gevormd, die lang niet allemaal de eindstreep zouden halen. In Arnhem vormden PvdA en PSP nog wel een gezamenlijke lijst, maar in Apeldoorn en Nijmegen trokken de linkse partijen alweer gescheiden op. In 1978 kwamen nog slechts vier progressieve programcolleges tot stand en na de gemeentelijke verkiezingen van 1982 en 1986 maar drie.

In Arnhem leek het er na de Statenverkiezingen van eind maart 1978, waarbij de progressieve partijen gezamenlijk ruim vijftig procent van de stemmen behaalden, even naar uit te zien dat een links programcollege aanstaande was. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van eind mei vielen de progressieven echter terug naar krap 45 procent. De Arnhemse kiezers deelden de linkse droom blijkbaar niet, bovendien maakte de onderlinge verdeeldheid binnen de PvdA – de afdeling had eerder het vertrouwen opgezegd in de eigen wethouders J. Hekkelman en J. Heij – geen goede indruk. In oktober 1979 leidde een conflict over de opstelling ten aanzien van de kraakbeweging tot het vertrek van de PvdA uit het breed samengestelde college. CDA en VVD bleven over als coalitiepartijen, links

zat in de oppositie. De eerder verlangde duidelijkheid was er gekomen, alleen niet zoals de sociaal-democraten voor ogen had gestaan.

NOTEN

1. *De Gelderlander* (4 juni 1970).
2. Van Meurs, *Arnhemse verhalen*, 23.
3. Idem.
4. Van Meurs, "Honderd jaar", 78.

BRONNEN

periodieken

Arnhemse Courant (1970).

De Gelderlander (1970-2002).

LITERATUUR

J. C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (2^e druk; Amsterdam, 1997).

A. van Kessel, "Bestuur en politiek in de twintigste eeuw: Van 'Monnikendam' tot 'Havana' aan de Waal" in: J. Brabers (red.), *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland*, deel III, *Negentiende en twintigste eeuw* (Wormer, 2005) 504-583.

W. Klaassen, *De progressieve samenwerking van PvdA, D '66, PPR en PSP, 1966-1977* (Alphen aan den Rijn, 2000).

M. van Meurs, *Arnhemse verhalen en gebeurtenissen van 1940 tot heden* (Utrecht, 1998).

M.H. van Meurs, "Honderd jaar gemeentebestuur" in: M.H. van Meurs e.a. (red.), *Arnhem in de twintigste eeuw* (Utrecht, 2004) 52-91.

N. Pas, *Imaazje! De verbeelding van Provo (1965-1967)* (Amsterdam, 2003).

H. Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (2^e druk; Amsterdam/Antwerpen, 1997).

C. Tasman, *Louter kabouter. Kroniek van een beweging 1969-1974* (Amsterdam, 1996).

P.W. Tops en A.F.A. Korsten, "Het college van burgemeester en wethouders" in: A.F.A. Korsten en P.W. Tops (red.), *Lokaal bestuur in Nederland. Inleiding in de gemeentekunde* (3^e druk; Alphen aan den Rijn, 1998) 183-196.